

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Svar till Bozena Werbart angående nationalismen i den svenska arkeologin
under 1900-talet

Baudou, Evert

Fornvännen 96, [35]-38

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2001_035

Ingår i: samla.raa.se

Debatt

Svar till Bozena Werbart angående nationalismen i den svenska arkeologin under 1900-talet.

I *Fornvännen* 2000:4 svarar Bozena Werbart på ett tidigare debattinlägg av mig. Svaret består av två delar, en som handlar om ett pågående forskningsprojekt och en om mitt inlägg. I min kritik behandlade jag partier i en uppsats som Werbart publicerade 1999. Jag börjar nu med hennes egentliga svar och tar därefter upp några källkritiska synpunkter på intervjuer vid arkeologihistorisk forskning, en metod som hon använder i sitt projekt.

Enligt min redan framförda åsikt måste Werbart diskutera innebörden av de grundläggande termer hon använder. En sådan är »nationalism«. Hon svarar med att citera inledningen till Rune Johanssons långa artikel »nationalism« i *Nationalencykpedin*. Werbart håller fast vid att ordet trots sin mångtydighet, »definitivt inte /har/ annat än en negativ betydelse, åtminstone i min förståelse av världen« (Werbart 2000a, s. 252). Hon bortser då från större delen av NE-artikeln. Johansson nämner motsatsen mellan en »liberal nationalism« under 1800-talet, som var »inriktad på nationell frigörelse men också på folkstyrelse och mellanfolkligt samarbete«, och en »integral nationalism« som utgår från en auktoritär samhällsuppfattning« såsom i det nazistiska Tyskland. Jag ansluter mig till Johanssons beskrivning av mångfalden av riktningar. Om man håller fast vid Werbarts uppfattning, så får alla nationella ansträngningar inte annat än en negativ innebörd. Det gäller då t.ex. den norska arkeologins reaktion mot den tyska ockupationen på 1940-talet, den finska arkeologen Aspelins och hela det konstnärliga och intellektuella Finlands nationella reaktion mot det ryska våldet under 1800-talet och början av 1900-talet liksom det demonstrativt nationella öppnandet av utställningen »Tiotusen år i Sverige« i Statens historiska museum i april 1943. Johansson

nämner också 1900-talets »enandenationalism« och »befriandenationalism« som exempel på variationerna. Frågan är alltid om de vetenskapliga resultaten påverkas av de nationella yttringarna? Werbart får svårt att förstå andra tiders och andra miljöers föreställningar, om hon inte ens försöker gå utanför sin egen tankevärld. Det finns olika former av nationalism i fornforskningen från 1600-talet till våra dagar. Om man bara har en utgångspunkt i sin förståelse av världen, så blir tolkningarna alltför enkla, missvisande eller felaktiga.

I sin uppsats från 1999 har Werbart särskilt pekat ut Sune Lindqvist som nazistsympatisör. Jag har tidigare nämnt hans tre föredrag i det starkt nazistiskt påverkade Samfundet Manhem (Baudou 1997, s. 234 ff.). Men Lindqvists medverkan innebär inte att hans vetenskapliga publikationer från den tiden är ovetenskapliga. Att döma av referaten i Manhems tidskrift så var föreläsningarna sakliga och återgav den arkeologiska forskningens resultat utan ovetenskapliga tolkningar. Just detta är det centrala problemet: I vilken grad påverkar politiska och andra icke-vetenskapliga tendenser den enskilde forskaren och hela kårens vetenskapliga hållning? Vid närmare eftertanke visar det sig att det inte går att besvara frågan generellt. Varje fall och varje tid måste analyseras för sig.

Lindqvist har publicerat en längre uppsats i en klart nazistisk tidskrift. Texten kan granskas ur vetenskaplig synpunkt och diskuteras i förhållande till hans offentliga ställningstagande som nazistsympatisör genom medverkan i tidskriften. Det är en artikel om utgrävningarna och fynden i Valsgårde i den ledande och påkostade nazistiska arkeologiska tidskriften i Tyskland, *Germanen-Erbe*. Det var en månadskrift som gavs ut under ledning av arkeologen Hans Reinert för Reichsbund für Deutsche

Vorgeschichte som hade Reichsleiter Alfred Rosenberg som beskyddare. Första numret kom ut i maj 1936, det sista som jag sett i juli-augusti 1943. Lindqvists artikel kom i mars-april 1940, en ur nordisk synpunkt sällsynt olämplig tidpunkt. Tidskriften innehåller populärare artiklar om utgrävningar och om en rad nazistiskt styrda eller påverkade arkeologiska kongresser i Tyskland. Särskilt många artiklar behandlar skolundervisningen om forntiden och om den praktiska forntidsverksamheten i skolorna, såsom utställningen »Lebendige Vorzeit«. Det finns vederhäftiga och överdriftiga artiklar, till det intressantaste hör just skolundervisningen. Efter 1939 förändras ämnesvalet så att allt fler artiklar berör arkeologiska problem i de nyrövrade områdena, och skolundervisningen får inte stor plats. Det ser ut som en tanke att Valsgärde publicerades i mars-april 1940.

Lindqvist måste ha haft nazistiska sympatier för att lämna artikeln till Germanen-Erbe. Hans handlingssätt går mycket längre än då han höll föredrag i Samfundet Manhem. Men i den tyska tidskriften kan man läsa vad han skriver, i Manhem finns bara referat som gör en bedömning osäker. Jag kan inte finna att Lindqvist skrivit något som kan betecknas som nazistiskt, rasistiskt eller överdrivet nationalistiskt i Germanen-Erbe. Han redogör mycket konkret för utgrävningarna och fynden. Det han säger om storbönder, kulturell tradition och isländska släktsagor kunde ha yttrats av de flesta svenska arkeologer både då och nu. Han säger också att det gamla Sveariket besatt en icke blott för nordiska utan överhuvudtaget för nordeuropeiska förhållanden i allmänhet unik bestående fasthet (Lindqvist 1940, s. 43). Han hänvisar till de kontinuerliga fynden från fem århundraden. Med den kunskap han hade på den tiden var det inte något orimligt eller överdrivet yttrande. Såvitt jag förstår är hans artikel vetenskapligt vederhäftig och utan ovetenskapliga inslag. Lindqvists storbönder och Svearrike passade naturligtvis bra in i de nazistiska föreställningarna. Hans Valsgärddeforskning var »eine völkische Wissenschaft« för att använda den nazistiska terminologin. Artikeln uttrycker ändå inte en nazistisk ideologi. Den är veten-

skapligt korrekt i sin tid. Men det var inte etiskt försvarbart för en svensk arkeolog att framträda i Germanen-Erbe. Ingen annan gjorde det heller.

Lindqvists omfattande verk Uppsala högar och Ottarshögen kom ut 1936. Den är ideologisk och i sin arkeologiska praktik ett arv från början av seklet då Nerman tog upp diskussionen om vilka kungar som är begravda i »kungshögarna«. Inte heller detta vetenskapligt mycket framstående verk innehåller något som kan påstås vara präglad eller påverkat av de nazistiska sympatier som man kan spåra hos Lindqvist vid den tiden. Lindqvist kunde arbeta som en trovärdig forskare med en vetenskaplig arkeologi trots att han privat hyste sympatier för det nazistiska Tyskland. En forskare kan skilja mellan vetenskap och politiska ställningstaganden; det är inte säkert att alla gör det. Jag avstår från att räkna upp många andra arkeologiska publikationer som i sin vetenskapliga bearbetning och i slutsatserna inte heller påverkats av författarens politiska hållning. En helt annan sak är att forskningens inriktning också kan styras av statens forskningspolitik, både igår och idag (se t.ex. Baudou 1991).

Jag instämmer i Werbarts mening att Lindqvist var nazistsympatisör (Werbart 1999, s. 279), trots att hon inte svarat på frågan var beläggen för hans rasistiska tal finns. Hans artikel i Germanen-Erbe räcker. Men eftersom Lindqvists nazistsympatier skulle vara typiska för svensk arkeologi ur politisk synpunkt, så måste jag för detta långt viktigare problem på nytt fråga var beläggen finns? Om Lindqvists felsteg var typiska för svensk arkeologi, så måste det finnas mycket att hänvisa till, i synnerhet som Werbart redan i början av sitt projekt är så säker på resultatet att hon kan nämna det i en inledande uppsats. Werbart säger emellertid nu att hon inte betonat det "nationalistiska" i svensk arkeologi och inte påstått att nazistiska sympatier var framträdande bland arkeologerna (Werbart 2000a, s. 252 f.). När man jämför med den av mig citerade texten i hennes uppsats (Baudou 2000, s. 40) och uppsatsens alla nationalistiska exempel, så blir svaret obegripligt. Kanske Werbart själv inte har märkt innebörden av vad hon faktiskt skrivit?

Werbart undrar i ett mer än spaltlångt avsnitt hur jag kunde förbigå en doktorsavhandling i idéhistoria av Lena Berggren 1999. I samband med en genomgång av Samfundet Manhems verksamhet har Berggren med utgångspunkt från min biografi över Gustaf Hallström nämnt Sune Lindqvists föredrag i samfundet. Berggrens tolkning kan diskuteras, men det var ju Werbars artikel jag skulle debattera i Fornvännen. Berggrens utmärkta avhandling bör tas upp i ett annat sammanhang.

Det är värt uppskattning att Werbart orienterar om sitt intressanta forskningsprojekt. Projektet tar upp en mängd viktiga frågor om arkeologi och samhälle under tiden 1920–1968 som säkert kommer att diskuteras när boken kommer i tryck. På ett ställe i sitt debattsvår nämner hon att hon »bygger på litteratur, arkivmaterial och intervjuer, vilka skänker en speciell dimension åt olika företeelser» (Werbart 2000a, s. 253). Undersökningar med intervjuer är ovanliga i svensk arkeologi. I ett kort debattinlägg i Gjallarhornet berättar Werbart att hon hittills intervjuat ett 40-tal personer ur den äldre generationen svenska arkeologer och att bearbetningen pågår (Werbart 2000b, s. 5). Intervjuerna »har genomförts i form av dialog snarare än via frågeformulär och helt utan tekniska medel» (Werbart 2000a, s. 251). Om man intervjuar utan tekniska hjälpmedel, så kan nedteckningarna inte kontrolleras av någon, om de inte omedelbart lästs och godkännts av de intervjuade. Nedteckningarna måste föreligga i ett tillgängligt källmaterial, annars är de värdelösa för forskningen. De intervjuade personerna måste namnges och korta biografiska anteckningar bifogas, annars kan inte svaren sättas in i sin kontext. Hur skall intervjuerna användas? De blir intressanta om de användes för att studera hur äldre arkeologer idag uppfattar forskning och händelser för 50–60 år sedan jämfört med vad de samtida dokumentariska källorna säger. Eller skall de användas för att beskriva händelser och åsikter för 50–60 år sedan? I det sistnämnda fallet har intervjuerna litet eller inget källvärde.

Ett uttalande om Holger Arbman (1904–68, SHM 1928–45, prof. i Lund 1945–68) anförs som exempel (Werbart 2000a, s. 252).

Några intervjuade sade att »... alla var ju tyskvänliga, men Arbman var kritisk mot nazismen senare, efter kriget, men man var ju omedveten om det under kriget...». Vad betyder detta? Det måste innebära att Arbman var tyskvänlig under och före kriget. Eftersom »alla» var tyskvänliga, så är yttrandet också en självbekännelse. De en gång omedvetna uppgiftslämnarna var själva tyskvänliga. Vad är »tyskvänlig»? Var Arbman och meddelarna själva nazister, nazistsympatisörer eller något annat? Får vi veta vilka uppgiftslämnarna är?

Debattinlägget i Gjallarhornet innehåller flera intressanta uppgifter som bygger på intervjuer, också intervjuer med idag anställda museiarkeologer, men man får vänta med diskussionen tills publikationen kommer. Uppgifterna aktualiserar i högsta grad en redovisning av källmaterialet. Hur skall man annars kunna föra en diskussion?

Werbart (2000a, s. 254) framhåller att det varit hennes drivkraft att ständigt vara uppmärksam på hur dagens nationalism använder arkeologin och historien till att skapa nya myter om ursprung. Hon säger också att frågor om arkeologins samhällsrelevans och etik är mycket viktiga i dagens svenska arkeologi. Jag instämmer. Däremot förstår jag inte Werbars yttrande att det är osunt att dras med ett oarbetat förflutet. Jag ansvarar för mig själv och känner mig inte skyldig till eventuella politiska eller moraliska misstag som andra begick på 30-talet eller någon annan gång. Om man upplever sig skyldig till ett oarbetat förflutet, så skall man göra något åt det. Men vad är djup känsla och vad är trendriktigt anpassad forskning då det gäller arkeologin? Jag vill inte tillhöra bekännelsekollektivet men diskuterar gärna i vilken grad 30-talets ideologier påverkade den arkeologiska forskningen.

Evert Boudou
Lingonvägen 11
SE-903 39 Umeå

Referenser

Boudou, E. 1991. Hur den arkeologiska forskningen styrs i Sverige. Larsson, L. och Ryberg, E. (red.),

- Arkeologi och makt*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series No. 40. Lund.
- 1997. *Gustaf Hallström – arkeolog i världskrigens epok*. Vitterhetsakademiens serie Svenska lärde. Stockholm.
 - 2000. Nationalismen i den svenska arkeologin under 1900-talet. *Fornvännen* 95. KVHAA. Stockholm.
- Bergren, L. 1999. *Nationell upplysning*. Drag i den svenska antisemitismens idéhistoria. Stockholm.
- Johansson, R. 1994. Nationalism. Nationalencyklopedin band 14. Höganäs.
- Lindqvist, S. 1936. *Uppsala högar och Ottarshögen*. KVHAA. Stockholm.
- 1940. Das schwedische Bootsgräberfeld von Valsgårde. Ergebnisse der Ausgrabungen des Universitätsmuseums für nordische Altertümer in Uppsala. *Germanen-Erbe. Monatsschrift für Deutsche Vorgeschichte* 5. Jahrgang Heft 3/4. März/April 1940. Leipzig.
- Werbart, B. 1999. Archaeology yesterday and today: Sweden 1930–1945. Gustafsson, A. & Karlsson, H. (red), *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*. Gotarc Series A vol 3. Göteborg.
- 2000a. Svar till Evert Baudou angående nationalismen i den svenska arkeologin under 1900-talet. *Fornvännen* 95. KVHAA. Stockholm.
 - 2000b. Samhällsrelevans motiverar sig inte själv längre. *Gjallarhornet* 2000:2. Svenska Arkeologiska Samfundet. Stockholm.